

III. A saeculo VI ad IX.

In Ecclesia Occidentali.

Duplex collectio Dionysii
Exigui *Canonum et Decretalium*.
Fulgentii Ferrandi
Hispana
Cresconii
Martini Bracarensis
Hadriana

In Ecclesia Orientali.

Collectio Ioannis Scholastici cum *Nomocanone*. Plures aliae, quarum *tres classes* potissimas recensent Critici recentiores.

IV. A saeculo IX ad XII.

In Ecclesia Occidentali.

Collectio Pseudoisidoriana
Reginonis
Burchardi Wormatiensis
Anselmi Lucensis
Cardinalis Deusdedit
Ivonis Carnotensis.

In Ecclesia Orientali.

Collectio Photiana cum
Nomocanone.

Deinceps omittimus ob
schisma Eccl. Orient.

V. A saeculo XII ad XVI.

Decretum Gratiani — Collectiones quarum auctores fuere
Card. Laborans, item Bernardus Papiensis, Ioannis Gallensis et aliae, quae *quinq[ue] compilationes* appellantur — Decretales Gregorii IX — Sextus decretalium — Clementinae — Extravagantes Ioannis XXII — Extravagantes communes — Regulae Cancellariae Apostolicae.

VI. A saeculo XVI ad XIX.

Decreta Concilii Tridentini — Bullaria — Resolutiones
ss. Congregationum etc.

SECTIO ALTERA

De usu receptis Canonum Collectionibus earumque auctoritate.

26. Collectiones canonum seu legum ecclesiasticarum continent maxima ex parte ius *humanum* (1) *scriptum et commune* — Diximus maxima ex parte, quia quaedam etiam sunt in canonibus, quae pertinent ad ius *divinum* — Item exhibent ius *scriptum*, quod differt ab iure *non scripto seu consuetudine, et commune*; agitur enim plerumque de legibus quae Ecclesiam universam respiciunt. Quod vero spectat ad earum *auctoritatem*, ut scilicet *ipsa collectio fidem faciat*, collectiones sunt *authenticae vel non authenticae*. (V. Calvin. Lexic. Iurid. v. *Authenticon*) (2).

27. Collectiones *authenticae* sunt auctoritate summorum Pontificum aut *factae aut editae aut approbatae*. Soli enim Romani Pontifices leges quae universam obligent Ecclesiam ferre possunt. Conciliorum enim etiam oecumenicorum leges nonnisi accidente Pontifica confirmatione vim habent. *Authenticae* autem triplici modo, ut dictum est, evadunt Collectiones, prout scilicet *factae aut editae aut approbatae* sunt; sed hoc semper habent ex Pontificis auctoritate. Huius triplicis rationis, qua *authentia collectionis* habetur, exempla paulo post proferemus. Quae vero collectiones his characteribus haud gaudent, dicuntur *non authenticae*.

28. *Collectiones authenticae eae omnes sunt quibus coalescit Corpus Iuris Canonici*, ut vocatur, uno tamen dempto *Decreto Gratiani*, quod peculiarem de sua *authentia animad-*

(1) Elementum evolutionis iuris humani ex historia ipsa suppetit, quippe legislatio exhibit indolem ac vices illius societatis in qua viget. Hinc fundamentum habet *Schola Iuris historici* quae potest quidem, ut factum reapse dolemus, in pluribus, falsis principiis aut exaggeratis illationibus perverti, at non exinde suam veritatem aut utilitatem amittit.

(2) Conferri potest quod ad aliam omnino disputationem habet Card. Franzelin, Tract. Dogmat. de Divinis Scripturis, Sect. III. Thesi XVIII (ed. 2. Rom. pag. 517).

versionem requirit. Sunt autem : Decretales Gregorii IX — Sextus (liber) Decretalium — Clementinae — Extravagantes Ioannis XXII — Extravagantes communes. Hae sunt *simpliciter authenticae* — Demum Gratiani Decretum quod *quadantenus* solum authenticum est. Breviter de singulis.

29. I. *Decretales Gregorii IX*. — Quinque libris continentur. *Primus* agit de personis quae munus aliquod aut officium in Ecclesiae regimine exercent (quod alii dicunt, de Praelatis seu Iudicibus ecclesiasticis). *Secundus* de Iudiciis deque ordine in iisdem servando. *Tertius* de rebus sive spiritualibus sive temporalibus quae ad Ecclesiam pertinent. *Quartus* de matrimonio. *Quintus* de delictis et poenis. Haec idea collectionis huius *nobis* sufficiens est, neque opus habemus intimius inquirere in nexus logicum singularum partium et in *regulam ordinis* quae eas moderatur. Libri dividuntur in *titulos*, tituli vero in *capita*.

Materiam librorum Decretalium Gregorii IX memoriae iuvandae gratia exhibit quadantenus versiculos:

“ *Iudex, Iudicium, Clerus, Sponsalia, Crimen* „

Porro hanc partitionem S. Raymundus de Peñafort, qui iussu Pontificis Decretales collegit, desumpsit, ut alias diximus, iam praeformata a Collectione Bernardi Papiensis nominatim. (Cf. Aug. Theineri *Disquisitiones criticae in praecipuas canonum et Decretalium Collectiones etc.* Romae 1836, pag. 41, § *In novo codice....*)

Collectio Decretalium Gregorii IX est authentica. Liquet ex Constit. eiusdem quae incipit “ *Rex pacificus* „ 5 Septembris 1233, qua ipsam Collectionem suo iussu factam dicit itemque iubet “ *ut hac tantum compilatione universi utantur in iudiciis et in scholis* „ et districtius prohibet “ *ne quis praesumat aliam facere absque auctoritate Sedis Apostolicae speciali* „ Ex hac verborum sententia antiquasse dicendus esset Gregorius eas omnes Constitutiones et Decretales praecedentes quae in hac Collectione non continentur. Hanc sententiam quidam tenent etiam inter recentissi-

mos auctores (1). Aliter sentiunt nonnulli. Certum est canones contentos ex. gr. in Gratiani Decreto saepissime allegari non quod *Collectio ipsa* sit authentica simpliciter, sed quia canones ibi relati eam auctoritatem retinent quam ex sese habent ratione fontis a quo diminant. At dici potest id *ad illustrationem et confirmationem fieri*, quemadmodum quandoque opus est collectiones gregoriana anteriores et quae eam praeformarunt consulere, ut intelligatur recte pars illa Decretalis quae a S. Raymundo allata fuit. Notum enim est eum non integras Decretales sed eas solum partes retulisse quas arbitratus est ad rem facere, reliquas omissose et id indicasse verbis: *Et infra*. Partes autem omissae dicuntur *partes decisae*. Sed quandoque textus est ita mutilus ut ad sensum probe assequendum opus sit Decretalem integrum inspicere. Omissa hac controversia, notandum est, eo ipso quod *Collectio qua talis* authentica est, quidquid in ea posuit *collector* et Pontifex probavit, authenticum aequo esse et vim legis habere. Huc spectat diversa probandi vis quarumdam partium collectionis gregoriana vel quae eidem adiunctae sunt, de quibus aliquid dicendum. Sunt autem *Rubricae — Summaria — Glossae*.

Rubricae sunt *Inscriptiones titulorum*, ita vocatae, quia in antiquis codicibus minio scribebatur. Ex. gr. “ *De novi operis nunciatione* „ (Lib. V, tit. 32). In collectionibus authenticis sunt et ipsae authenticae, quia expresse a Pontificibus approbatae sunt. Duplicis sunt generis. Quaedam enim integrum aliquam sententiam exhibent ex. gr. “ *Ne clerici vel monachi saecularibus negotiis se immisceant* „ (Lib. III, tit. ult.) et dicuntur *praeceptivae* et ut leges citantur. Quaedam vero integrum non efferunt sententiam ex. gr. “ *De Electione et Electi potestate* „ (Lib. I, tit. 6) et *directive* sunt, quia ad explicandum sensum textus inseruntur. Sic *Glossa* in cap. “ *Cum Monasterium 13 de Elect. ad verba postulationi eorum praebuisti assensum* „ infert Pontificem (Caelest. III) non loqui de mera *postulatione* sed de vera *electione*. (quae duo valde inter se differre suo loco

(1) V. Vecchiotti, *Instit. Canonie*. lib. 1. § 66. v. “ *Alterum est* „.

patebit) propterea quod canon non sub rubrica *de Postulatione* sed sub rubrica *de Electione* positus sit. Unde veterum canonistarum adagium “ *A rubro ad nigrum valet argumentum* ”. Si tamen rubrica textui aduersetur, tunc textus anteferendus, quia “ *generi per speciem derogatur* ” (*cap. 34, de RR. I. in 6.*)

Summaria sunt inscriptiones breves *canonum seu capitum* et quandoque *paragraphorum* in quas longiora capita dividuntur. *Summaria* autem ideo dicuntur quia rei summa exhibit. Opera privatorum iurisconsultorum adiecta sunt, ad maius commodum discentium. Hinc *authentica* non sunt, sed *praesidium* aliquod exhibit doctrinae, non vero vim legis habent nisi cum textu consona sint.

Glossae denique sunt commentaria Doctorum ad textus explicationem, ac margini adscriptae reperiuntur. Vim legis per se non habet *Glossa*, sed magnum pondus quandoque habet ex auctoritate Doctorum quorum est, ad *directionem*; at semper inspiciendus valor rationum quae afferuntur. De modo allegandi textus paulo post.

30. II. *Sextus Decretalium*. Haec Collectio constat item quinque libris eodem ordine ac *Decretales Gregorii IX*. Differt vero materia. Continet enim Constitutiones *Gregorii IX*, datas post promulgatam Collectionem *Decretalium*, tum Constitutiones sequentium Pontificum ad Bonifacium VIII, ac nominatum canones duorum oecumenicorum conciliorum lugdunensium (an. MCCXLV sub Innoc. IV, et MCCLXXIV sub s. *Gregorio X*). Promulgata est Collectio a Bonifacio VIII, Const. “ *Sacrosanctae* ” mens. Febr. 1298 et est *authentica*. Hinc valent de ea quae de *Rubricis* innuimus. Idem ordo titulorum sed non ita ut singulis *Decretalium* titulis tot in Sexto respondeant.

31. III. *Clementinae*. Constat haec Collectio item quinque libris. Idem ordo librorum, eadem titulorum series ac in *Decretalibus*, at eadem facta animadversione uti pro Sexto. Materia alia, nam continet *Decretales* datas post editum Sextum, potissimum in oecumenico concilio viennensi. Quamvis facta iussu Clementis V, cuius nomen retinuit, promulgata tamen fuit ab eius successore Ioanne XXII,

Const. “ *Quoniam nulla* ”, 25 Oct. 1317. Est proinde *authentica* prorsus ac superiores.

32. IV. *Extravagantes*. Haec Collectio *Decretales* complectitur quae veluti vagantur extra collectiones iam factas. Duplex est Collectio nempe *Extravagantium Ioannis XXII* et *Extravagantium Communium*. Prima longe brevior est et constat tantum XIV titulis et *Decretales* continent *Ioannis XXII*. Altera *Decretales* complectitur sequentium Pontificum usque ad *Xystum IV*. Privato studio non pontificia auctoritate vulgata utraque collectio, et auctorem incertum habet, neque constat a quo *Corpori Iuris* inserta fuerit. Usu tamen recepta est et uti *authentica* Romanis Pontificibus haud contradicentibus habetur; quia non continent nisi *Decretales Pontificum*, qui potestatem habent in universam Ecclesiam, sed potissimum quia iis tacite saltem consentientibus in foro adhibita est. *Extravagantes* communes in *quinque libros* dividuntur, sed deest *quartus* hoc est post *tertium* fit transitus ad *quintum*. Libri titulos habent et capita.

Nullo autem pacto collectionibus hactenus recensis *Decretalium* ea est annumeranda, quae *septimus Liber Decretalium* inscribitur; neque enim evulgata ea collectio fuit. Ut de ea tamen pauca innuamus, sciendum est *Gregorium XIII*, uti Bonifacius VIII fecerat in *Sexto Decretalium*, cogitasse *septimum Decretalium* evulgare, quo continerentur Pontificiae Constitutiones et canones conciliorum edita post clausum *Corpus Iuris* per *Extravagantes*. Sed tum *Gregorius XIII*, tum *Xystus V*, eius successor rem infectam reliquerunt et dein Clemens VIII, typis quidem opus mandari iussit, sed variis de causis vulgatum non fuit. Multo vero minus hic pertinet loqui de alia Collectione, quae itidem nomen habet *Septimi Decretalium* et in quibusdam editionibus *Corporis Iuris*, ad calcem operis reperitur. Fuit haec adornata privato studio Petri Mattheii iurisconsulti lugdunensis, adeoque nulla prorsus ratione *authentica* est.

33. *Decretum Gratiani*. Longe recensis hactenus collectionibus antiquior tempore, at auctoritate minor est Col-

lectio Gratianea quae *Decretum* appellatur. Gratiani opus, ut superius innuimus, quamvis privato studio susceptum, Doctoribus bononiensibus valde probatum, in publicum scholiarum usum, dein et in forum invectum est (1). Gratianus illud inscripsit “*Concordia discordantium canonum*”. Hic titulus ostendit mentem auctoris fuisse non *meram canonum collectionem* facere, sed in eos *scientificam inquisitionem* instituere ad tollendas *antinomias*. Hinc in Gratiani opere duae sunt veluti *dissertandi* partes, scil. doctrina ipsa a Gratiano proposita (*dicta Gratiani*) et canones ex multiplice fonte ad doctrinae confirmationem adducti (2). Gratiani opus, honoris causa *Corpus Decretorum* et antonomastice *Decretum* est appellatum. Opus in *tres* partes dividitur. *Prima* continet *Distinctiones* CI in *canones* distributas. *Secunda* continet *Causas* XXXVI in *quaestiones* et *canones* divisas; sed causa XXXIII post *quaestione* III habet tractationem peculiarem de *Poententia*, quae septem habet *Distinctiones*. *Tertia* denique pars quinque habet *Distinctiones* et inscribitur *De Consecratione*. Ratione *materiae* dici generatim solet agi in prima parte de *Personis*, in secunda de *Iudiciis*, in tertia de *Rebus ecclesiasticis*. Ceterum satis liquet analogiam cum *Iure Civili* Gratiano praeluxisse (3). Sed unicuique parti plura ab ea aliena sunt admixta. Hinc latiori solum sensu potest illa *materiei* partitio admitti.

34. At Gratiani opus utut eximium, pro ea maxime temporum conditione, pluribus scatebat mendis, tum ex apocry-

(1) Phillips, *Du droit ecclésiastique dans ses sources* (trad. française par Crouzet §. VIII sqq.).

(2) V. de fontibus Gratianeis Phillips l. c. et Berardi opere inferius allegando.

(3) Pro nostrarum Institutionum indole abstinentum censemus ab intimo inquisitione, quo nexus systema Decreti cum systemate Digestorum et Codicis uti et Decretalium, copuletur. Id egregie perfecit clar. Petrus Baldi e S. I. in Pontificia Gregoriana Universitate Facultatis Canonicae tum Professor, edita tractatione, scientia atque eruditione in primis iuridica maxime commendanda «*In corpus Iuris canonici Commentarius de vera et propria operis oeconomia*». Quod praeclarum opus lithographico praelo in discipulorum utilitatem excusum, optandum est ut typ's editum in plurimum commodum ampliorem lucem nanciscatur.

phis tum ex corruptis sive Gratiani sive multo magis librariorum errore monumentis. Hinc Romani Pontifices *Decretum* emendari curarunt, et ad id doctissimos aliquos delegerunt viros qui *Correctores Romani* in editis dicuntur. Editionem eo pacto correctam, Gregorius XIII, die 2 Iunii 1582 ita iussit retineri ut “*nihil addatur, mutetur aut minuatur*”. At non exinde *Decretum simpliciter authenticum* effecit; quae sententia licet sint qui aliter sentiant, verior appareat omnibus rite perspectis, eamque Benedictus XIV (*De Syn. Dioec. lib. VII, cap. 15*) communem dicit: “*Gratiani Decretum*, inquit, quantumvis plures Romanorum Pontificum cura emendatum fuisse non ignoratur, vim ac pondus legis non habet, quin imo inter omnes receptum est, quidquid in ipso continetur, tantum auctoritatis habere quantum ex se habuisse si nunquam in *Gratiani Collectione* insertum foret, ut videre est in nostro opere De Canoniz. SS. (lib. IV, p. 2, c. 27, n. 10)”. Quae et sententia fuit quam tenuit Rota Romana: (*coram Pegna Decis. 480*) “*Nec Gregorius XIII Gratiani librum tamquam legalem authenticavit cum solum emendari iusserit*”. Neque insuper vetitum est in ipsa monumenta inquirere. Hoc post Antonium Augustinum Archiep. Tarraconen. (De emend. Gratiani Dialogg. libri duo) egregie perfecit Carolus Seb. Berardi in suo opere: “*Gratiani canones genuini ab apocryphis distincti, corrupti ad emendatiorem codicum fidem exacti, difficiliores commoda interpretatione illustrati*”.

35. Unum adhuc animadvertendum occurrit de Gratiani Decreto, in eo scilicet quosdam reperiri canones qui inscribuntur “*Palea*”. Omissis veterum diversis interpretationibus huius tituli (1), recentiorum sententia est, ea deberi additamenta Gratiani cuidam discipulo, cognomento Paucapalea (Maassen ap. Vering. Manuale I. C. § 21. n. IV, cum nota subiecta). Eidem etiam adscribunt subdivisiones quae modo exstant in I et III parte Decreti. (Vering. l. c.). Cum Gratiani *Decretum* non sit simpliciter authenticum,

(1) Cf. Schmalzgr. diss. Prooem. nn. 266–270.

sit tamen usu receptum, patet cur illud dixerimus *quadam tenus authenticum*.

36. Ex hactenus recensitis collectionibus, Decretalium Gregorii IX — Sexti Decretalium — Clementinarum — Extravagantium Ioannis XXII et Communium — Decreti Gratiani, coalescit ea Sylloge quae dicitur “*Corpus Iuris Canonici*”. Haec autem cum in allegationibus adhibetur, peculiares habet compendiarias notas quas hic quoque referre opus est.

37. I. Textus ex libris Decretalium allegantur:

- a) per vocem initialem capituli et titulum in quo reperitur, ex gr. *Cap. Odoardus de Solutionibus*;
- b) per numerum capituli et titulum ex. gr. *Cap. 1 de Electione*;
- c) per utramque notam ex. gr. *Cap. Sicut Romana 1 de Rescriptis*.

Antiquiores canonistae, Decretales spectantes veluti *extra Decretum Gratiani*, textus allegabant ita: *Cap. Sicut Romana X (extra) de Rescriptis*. Quaedam magis compendiariae allegationes praesertim in antiquioribus editionibus usu ipso addiscuntur ex. gr. “*De sponsal. Ex parte*”, h. e. “*cap. Ex parte de Sponsalibus*”. Si caput est unicum in titulo, tunc ponitur *Cap. unic.*, si ultimus *Cap. ult.* vel *cap. fin.*

II. Textus ex Sexto allegantur eodem modo, addito “*in 6*”, Ex. gr. *Cap. Licet de Constit. in 6, vel Cap. 1. de Const. in 6, vel Cap. Licet 1. de Const. in 6*.

III. Textus ex Clementinis possent allegari eodem modo ac Decretales, addito solum in Clementinis: ex. gr. *Cap. Eos qui de Consang. et affin. in Clem.* Sed communiter allegatur: *Clem. Eos qui de Cons. et aff.*

IV. Textus ex Extravagg. possent item allegari addito “*in Extravagantibus*” ex. gr. *Cap. Unam Sanctam de Maior. et obed. in Extravagg. Comm.*.. Sed compendi gratia: “*Extrav. Unam Sanctam de Maiorit. et obed. inter comm.*” proindeque ubi hoc ultimum non habetur, significatur esse Ioannis XXII, ex. gr. “*Extrav. Cum inter non nullos de Verb. signif.*”. Aliae notationes, si quae forte oc-

currant, facile intelliguntur, ex. gr. “*Extr. comm. de Dolo Rem non novam*”.

V. Denique Decretum Gratiani allegatur:

- a) in I. p. *Can. Miramur dist. 61; Can. 5, dist. 61; Can. Miramur 5, dist. 61*, Veteres: *dist. 61, Miramur*;
- b) in II. p. *Can. Quia iuxta 61, cau. 16, q. 1, (canone..... causa..... quaest.)* vel *can. 61, ca. 16, q. 1*;
- c) in tract. de poenit. *Can. Lacrimae 2, dist. 1, de poenit.*;
- d) in III. p. *Can. 11 Missarum, dist. 1, de Consecr.* (*canone undec. Missarum distinct. prima de Consecr.*); brevius, *dist. 1 Missarum de consecr.*

38. Quare in summam colligendo quae in hac prima parte, quae *Praenotiones historicas* complectitur, disputavimus, comparate ad Iuris ecclesiastici historicam evolutionem, appareat 1) eam pertinere *ratione materiae* ad illud potissimum elementum quod in ecclesiastica disciplina mutabile est atque ex adjunctis externoque Ecclesiae statu pendet: 2) *ratione formae*, eam nonnisi serius ad systematis scientifici normam exactam fuisse: 3) *ratione perfectionis*, eo perfectiore extitisse quo aliae quoque scientiae ad maius incrementum proiectae conspiciuntur: 4) denique *ratione analogiae* cum Iure civili, sicuti posterior fuit tempore, ita et *in forma scientifica* in pluribus ad illius normam accessisse (1). At vero his quatuor elementis absoluta historicae evolutionis Iuris ecclesiastici idea exhibetur.

(1) V. in op. cit. Aug. Theineri, *Disquisit. IV. De Iure Civili Romano* quod in antiquis canonum collectionibus aliquis ecclesiasticis monumentis occurrit (Auctor est Carolus e comitibus De Reischach dein S. R. E. Card.).